

САДОВИЙ Микола Іллєч –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0000-0001-6582-6506
e-mail: smikdpu@i.ua

СИСТЕМА ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ГУРОВИЧА ТКАЧЕНКА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Освіта Кіровоградщини у 60–80-ті роки минулого століття окреслена як «золоті десятиліття» педагогічної творчості [3]. За вказаний період було створено ряд педагогічних лабораторій, які були визнані не лише в Україні, а й інших союзних республіках колишнього Союзу. В кращих школах щорічно проводилися відповідальні семінари, наради, конференції, зльоти для набуття досвіду.

Нехай дитина повторює діяльність дорослих, але якщо її дії – плід власних розумових зусиль, тоді вона – творець, а її розумова діяльність – творчість. І нині є актуальною визначена теза, а тому є доцільність розкрити її детальніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 2019 р. минає 100-річчя від дня народження І. Г. Ткаченка. З початку року вже проведено ряд науково-практичних конференцій: у м. Знам'янці, Опорному навчальному закладі «Богданівська загальноосвітня школа I–III ступенів імені І. Г. Ткаченка Знам'янської районної ради Кіровоградської області», Уманському державному педагогічному університеті імені П. Г. Тичини, Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені В. Винниченка. Виступили сотні науковців, підготовлено десятки публікацій. Зокрема, Н. А. Калініченко, І. Л. Мудрий, С. І. Ткачук, О. М. Коберник, В. М. Мадзігон, С. М. Ніколасенко, Н. В. Сороко, С. В. Напалков та ін. Вони окреслили сучасні завдання закладів загальної середньої освіти у світлі реформ нинішньої української школи розглянувши їх через призму системи трудового виховання молоді І. Г. Ткаченка.

Мета статті полягає у розкритті доцільності використання науково-педагогічної спадщини І. Г. Ткаченка у частині трудового виховання молоді, висвітленні становлення його як вченого, громадянина, відданого своїй державі члена суспільства, який пройшов період становлення радянської школи, воєнні роки, розвиток школи.

Методи дослідження. Теоретичний метод полягає у вивченні праць І. Г. Ткаченка та його біографії та співставлення його ідей з сучасною освітньою парадигмою. Емпіричний метод знайшов відображення реалізації принципів трудового виховання у практиці роботи нинішнього колективу педагогів опорного навчального закладу «Богданівська загальноосвітня школа I–III ступенів імені І. Г. Ткаченка Знам'янської районної ради Кіровоградської області».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Згадується знайомство з вченим. Вперше з Іваном Гуровичем Ткаченком випало зустрітися у квартирі В. О. Сухомлинського, коли привіз із Кіровограда обладнання для фотолабораторії в Павлиську середню школу Онуфріївського району, куди був розподілений на роботу у якості учителя фізики. Анна Іванівна, дружина Василя Олександровича, організувала учителів, які допомогли занести фотообладнання у приміщення лабораторії на другий поверх над їх квартирою. Коли установив 8 фотозбільшувачів, розставив ванночки для проявлення, промивки та закріплення фотографій був запрошений до квартири. На дивані сидів Василь Олександрович із поважним невисокого росту, кремезним чоловіком, якого представив мені як директора Богданівської середньої школи імені В. І. Леніна Знам'янського району. Стороннім важко уявити стан, коли сидиш напроти двох Героїв Соціалістичної праці, які почергово задають тобі запитання. Голос як у одного так і у другого, був досить тихим, але переконливий і привабливий. Але зі мною говорили на рівних. Жодного разу мене ніхто не перебив. Це спонукало до відвертості. Директорів шкіл у тій розмові більше цікавили питання: як молоді учителі, мої ровесники, на мою думку, відносяться до фізичної праці; як доцільно організовувати суспільно-корисну працю; чи обізнані випускники із учнівськими виробничими бригадами; що вони знають про учнівське самоврядування та ін. Особливо завзятим був Іван Гурович, Василь Олександрович інколи посміхався і щось коротко записував. А коло дійшло до того, що я зізнався, що можу управляти мотоциклом, автомобілем, трактором, орав поле на ДТ-54 і сів озиму Білорусом (мій батько був трактористом і давав мені можливість таке робити), то сказав: «Можливо я Вас заберу до себе?». Тут я подивився на Василя Олександровича, бо майнула думка – чи не змовилися між собою?

Потім піднялися на другий поверх і оцінили оснащення фотолабораторії. Переглянули раніше виготовлені фотографії, які відображали науково-педагогічну діяльність колективу школи та її директора. Івана Гуровича доводилося переконувати: чому обрана саме така точка для зйомки, чи передає фото ситуацію під час засідання педагогічної ради, індивідуальної бесіди з учнями, учителями, батьками. Далі мене відпустили.

Роками я не придавав цій зустрічі якоїсь особливої уваги, але кожного разу, коли проїздив,

або був у Павлівській школі, дивився на вікна другого поверху і чомусь згадував цю чудову зустріч. Таке важко передати, таке потрібно пережити.

Минули роки. С. М. Якубовський, заступник завідуючого обласного відділу освіти Кіровоградського облвиконкому, забрав (у повному розумінні цього слова) у відділ освіти Кіровоградського облвиконкому інспектором шкіл. Віддав мережею шкіл усіх типів з їх матеріальною базою і результатами роботи. Тому мав добре уявлення, чого варта кожна школа області. Якимсь старший колега І. Т. Бабанський, напевно не випадково, запропонував мені поїхати до с. Богданівки: «Ти не пожалкуєш про це!». Провели з учнівською виробничою бригадою, яка була створена ще у 1957 р. практично весь день у полі. От тоді я побачив знову Івана Гуровича серед учнів, учителів трудового навчання, майстрів-механізаторів. Їх робота, виробнича метушня відразу привела до згадки про батька, трактор, плуг, сівалку і отой екер, за яким має бути «ока та око», бо будуть огріхи у посіві, а відповідно сором від людей. Такий запал, вогник в очах як учнів, так і учителів побачив і відчув я у Богданівці. От вам і результат трудового виховання лише з одного епізоду. Головне – єдність цілей особистості, колективу учнівської бригади, педагогічного колективу, сім'ї, що спрямовані на усвідомлення необхідності праці, творення добра, успіху собі і всім.

Діяльність навчально-виробничих бригад у І. Г. Ткаченка розпочиналася зі створення керівництвом місцевого колгоспу – базового господарства – умов для виконання школярами – членами бригад – комплексу польових робіт із вирощування сільськогосподарських культур: за бригадою закріплюють, відповідно до профілю спеціалізації учнів, окрему земельну ділянку в сівзмінах базового господарства; забезпечують відповідну площу ділянки, закріпленої за бригадою, посівним матеріалом і добривами; виділяють відповідно до бригадного плану необхідний інвентар; проводять механізовану обробку посівів; виділяють спеціалістів базового сільського господарства для керівництва діяльністю учнівськими виробничими бригадами і продуктивною працею учнів; забезпечують в бригадах заходи дотримання техніки безпеки та виробничої санітарії; організують комплексні обіди для учнів бригад та ін. [1; 3; 7]. Це реальне повноцінне трудове життя, а не гра у піддавки. Маючи декілька паралелей класів виробничий процес був неперевним.

Уже пізно ввечері Іван Гурович щиро попросив присутніх гостей висловити своє бачення проблем: «Що ми робимо не так, говоріть відверто, бо не буде розвитку?», «Що потрібно ще робити, щоб дітям не набридла трудова діяльність, яку Ви бачили». Далі пішла дискусія. Вразила робота з організації роботи навчально-виробничої учнівської бригади. Як правило, у значній кількості шкіл роль таких

бригадах була допоміжною чи просто формальною. Землю орали місцеві трактористи, урожай збирали комбайнери, який завозився на загальний тік. Найбільша роль учням відводилась у прополці поля та обробці кукурудзяних початків, збору картоплі, робота у колгоспному саду та ін. А в Івана Гуровича в єдиному сплетінні були учні й учителі, освітній процес з фізики, хімії, біології, математики, креслення і робота на полі, відпочинок і мрії. У цьому полягала духовна сила Івана Гуровича [4; 6].

А наступного дня першим уроком у Івана Гуровича вже була математика. На полі з іншим класом був один із заступників директора.

Учні школи чітко розрізняли у Івана Гуровича директора і учителя математики, громадського діяча і вченого-новатора. Я б додав вченого педагога. С. М. Ніколаєнко – міністр освіти і науки України (2005 – 2007), випускник цієї школи неодноразово говорив, що мав «учителя від Бога». І не випадково учень став доктором педагогічних наук, членом-кореспондентом НАПН України, ректором Національного університету біоресурсів та природокористування, чотири рази обирався народним депутатом України.

Нині актуальним стало словосполучення STEM-освіта. Та повернемося до методичної системи навчання І. Г. Ткаченка. Про неї говорили О. М. Коберник, С. І. Ткачук, В. М. Мадзігон, І. Л. Мудрий та ін. на науково-практичній конференції присвяченій 100-річчю від дня народження Івана Гуровича. Стрижнем освітнього процесу в школі була чотириєдина система, яка включала науку, техніку, інженерію та математику [5]. Нині таке називається STEM-освіта і ніби то запозичено із-за кордону, що не відповідає дійсності.

Інша проблема, яка набула державної ваги, глобального характеру – автоматизація та механізація виробництва, в тому числі і сільського господарства. В усіх урядових документах про це йшла мова. Та й реальність була такою, що тяжка ручна праця: прополка технічних культур, боротьба із бур'янами, шкідниками, ручна обробка землі, збирання урожаю картоплі, кукурудзи, поїння та кормління великої рогатої худоби, свиней, курей та ін. досить швидко замінялася машинами, автоматизованими пристроями, механізувалися та автоматизувалися. Такий напрямок нині окреслений поняттям роботизації.

До принципів успішної діяльності школи І. Г. Ткаченка відносив [1; 2]:

- школа починається з учителя, у наших руках найбільша з цінностей світу Людина;
- сила патріотичного виховання визначається тим, на скільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота;
- головною потребою мають стати праця, самостійна думка, відкриття істини;
- життя дитини повноцінне тоді, коли вона живе у світі гри, фантазії, творчості;
- у колективі створюється єдність суспільного й індивідуального;

- головне завдання школи – навчити дитину вчитися;
 - щоб кожна дитина була палко зацікавлена навчанням, їй необхідне багате, різноманітне, привабливоче, інтелектуальне життя.

Разом із В. О. Сухомлинським [2] він визначив складові та функції трудового виховання учнів [1], рис. 1.

Рис.1. Складові та функції трудового виховання

Започаткований І. Г. Ткаченком рух створення учнівських навчально-виробничих бригад в Україні у 1960 р. оцінено нагородженням його орденом Леніна, а через 10 років ученому присвоєно високе звання Героя Соціалістичної праці. Він обраний депутатом Верховної Ради України, членом Президії Верховної Ради України [3].

Шлях до визнання був не простим. Народився 5 лютого 1919 р. в селі Цибулеве, Знам'янського району Кіровоградської обл. Із 1933 р. навчався на робітничому факультеті Кіровоградського педагогічного інституту. У трудовій книжці є три записи: загальний педстаж 8 років і 5 місяців; призначений директором і учителем математики 18.01.1944; звільнений з посади директора Богданівської середньої школи 06.04.1979 [4]. От і вся біографія – три рядки у трудовій книжці, а скільки справ, скільки послідовників.

І. Г. Ткаченко не був ніколи байдужим. Після «відправки» І. Г. Ткаченка на пенсію він працював на кафедрі педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені О. С. Пушкіна. В ті роки автор статті був заступником та секретарем парткому інституту. Тоді з Іваном Гуровичем зустрічі стали систематичними, ділився спогадами.

Наближалась до с. Богданівки фашистська навала. Коли німці були вже близько, він керував евакуацією тракторів, сільськогосподарського інвентарю, худоби на схід. У с. В'язівок, що за Дніпропетровськом, потрапив під бомбардування і був контужений. Місцеві жителі надали допомогу. Через місяць прийшов до тям і повернувся у рідне село. В Армію Івана Гуровича не призвали за станом

здоров'я – туберкульоз і емфізема легенів. Проте за рекомендацією вчителів вступив до місцевого винищувального батальйону. Група, до якої він входив вела боротьбу з ворожими лазутчиками. Фактично йшла практична діяльність з підпільної роботи. Командир підпільної групи Г. С. Головір за рекомендацією вчителя Е. Т. Крайнова включив Івана Гуровича в члени штабу підпільно-диверсійної групи імені Б. Хмельницького. Штаб діяв у с. Богданівка з вересня 1941 до листопада 1943 р. Про бойовий шлях групи добре описано у книзі «Герої підпілля». Про таку діяльність І. Г. Ткаченка повідомляв і С. У. Гончаренко, академік НАПН України, наш земляк, у роки війни учасник партизанського руху на території Кіровоградської та Вінницької областей.

У розмовах Іван Гурович визначав два трагічні періоди його життя. Активна партизанська діяльність на території Знам'янського району нерідко повністю паралізувала залізничний рух. Була відповідна реакція німців. У березні 1943 р. місцева поліція під час облави заарештувала у селі заручників, куди потрапив і І. Г. Ткаченко. Заарештованих відправили до тюрми служби безпеки в м. Кіровоград. Після тривалих допитів І. Г. Ткаченко не став для них привабливим і його відправили до концентраційного табору в с. Тернова Балка Компаніївського району. В липні – знову до тюрми служби безпеки м. Кіровограда. Як правило, звідти практично було два шляхи: або до Німеччини, або на розстріл. Проте йому поталанило: медичною комісією за його діагностом був визнаний дистрофіком і в серпні 1943 р. звільнений з тюрми.

В селі говорять – викупили на самогон. Повернувся додому і знову виконував завдання штабу підпільної групи аж до визволення села від німецьких окупантів. Відразу після звільнення території Знам'янського району відповідні служби провели розслідування діяльності підпільних груп. Перевіряли кожного уцілілого. Після детальної перевірки Івана Гуровича нагороджено орденом Червоної Зірки та медаллю «Партизану Вітчизняної війни». І знову до роботи в школу.

Інший період стосується відзначення 60-річчя від дня народження у 1979 р. До школи приїхав завідувач відділу освіти Кіровоградського облвиконкому і вручив два документа: один – наказ про звільнення з посади директора Богданівської школи, а інший – грамоту облвно за плідну багаторічну роботу. Відразу поїхав до обласного центру. Село було шоковане. Можна лише здогадуватись, що пережив тоді Іван Гурович, який керував школою 35 років, колишній партизан і без будь-якого пояснення – на пенсію. Це була реакція відповідних органів та чиновників на лист одного з громадян Знам'янського району, де Івана Гуровича звинувачено: як це його відпустили німці після арешту? Не допомогла думка місцевих партійних органів та односельчан. Звільнили, і все.

Проте, «всім смертям на зло», за вдалою назвою книги В. Тітова – шахтаря, гірничого майстра істина перемагає. Широке відзначення сторіччя від дня народження І. Г. Ткаченка тому приклад.

В Опорному навчальному закладі «Богданівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів імені І. Г. Ткаченка Знам'янської районної ради Кіровоградської області», який нині очолює відмінник освіти С. Я. Бойчук, збережена навчально-виробнича бригада. Навчання і трудова діяльність членів бригади здійснюється за навчальними програмами і навчальними планами, в яких передбачено теоретичні теми, практична, дослідницька робота та виробничі завдання для учнів у відповідності до вікових категорій і виробничого профілю базових господарств нової формації.

В. О. Сухомлинський сказав: «Є у нас на Україні прекрасний майстер – учитель математики Іван Гурович Ткаченко, директор Богданівської середньої школи Знам'янського району Кіровоградської області, заслужений учитель школи. Здається, що кожне слово, з яким він звертається до дітей, налаштоване на ту саму хвилю, що й потаємні струни дитячої душі» [2].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Проведене дослідження є переконливим у тому, що ідеї І. Г. Ткаченка в частині теоретичних та практичних роздумів та справ, пройшли шлях перевірки і не втратили своєї актуальності у новій парадигмі сучасної школи. Вказані у статті ідеї в повному обсязі запроваджуються у життя фермером з с. Андріївка Добровеличківського району М. І. Жоміренком та його сином, В. В. Арсірієм із м. Новоукраїнка

Кіровоградської обл. С. М. Омеляненко з с. Іванівка Новоукраїнського району та ін.

Крім цього життєва позиція та творчий науково-педагогічний наробок, його принципові моральні переконання мало розкриті у інших дослідженнях і тому потребують подальшого аналізу, синтезу та узагальнень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа ім. В.І. Леніна. К.: Радянська школа, 1975. 274 с.
2. Сухомлинський В. О. Народний учитель. Вибрані твори : в 5-ти томах. К. : Радянська школа, 1977. 678 с.
3. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX-XX століття: монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. 744 с.
4. Садовий М. І., Трифонова О. М. Богданівський учитель. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кіровоград, 2014. Вип. 131. С. 26–30.
5. Девиз – ефективність. Диалог директора Богдановської школи, Героя Соціалістического труда І.Г.Ткаченка с президентом Академії наук УССР, Героєм Соціалістического труда Б.Е. Патеном. *Учительская газета*. 24 июня 1978.
6. Максимчук О. В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І.Г. Ткаченка : дис. ... канд. пед. наук. К., 2002. 234 с.
7. Мадзігон В., Левченко Г. Ткаченко Іван Гурович. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. № 3. С. 3–5.

REFERENCES

1. Tkachenko, I. H. (1975). Bohdaniv's'ka serednya shkola im. V.I. Lenina [Bohdanivka Secondary School V.I. Lenin]. Radyans'ka shkola, Kyiv, Ukraine.
2. Sukhomlyns'kyy, V. O. (1977). Narodnyy uchytel' [Folk teacher]. Radyans'ka shkola, Kyiv, Ukraine.
3. Kalinichenko, N. A. (2007). Trudova pidhotovka uchniv sil's'koyi shkoly v Ukrayini. Druha polovyna KHKH-KHKH stolittya [Labor training for rural school students in Ukraine. The second half of the nineteenth and twentieth centuries] : monohrafiya. Imeks-LTD, Kirovohrad, Ukraine.
4. Sadovyy, M. I., Tryfonova, O. M. (2014). Bohdaniv's'kyy uchytel' [Bogdanovsky teacher]. *Naukovi zapysky. Pedagogichni nauky*, Kirovohrad, Ukraine, №131, 26–30.
5. Deviz – effektivnost'. Dialog direktora Bogdanovskoy shkoly, Geroya Sotsialisticheskogo truda I.G. Tkachenko s prezidentom Akademii nauk USSR, Geroyem Sotsialisticheskogo truda B.Ye. Patonom (1978) [The motto is efficiency. Dialogue of the director of the Bogdanovsk school, Hero of Socialist Labor I.G. Tkachenko with the President of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, the Hero of Socialist Labor B.Ye. Paton]. *Uchitel'skaya gazeta*.
6. Maksymchuk, O. V. (2002). Systema trudovoho vykhovannya v pedahohichniy spadshchyni I.H. Tkachenka [System of labor education in pedagogical heritage I.G. Tkachenko] : dissertation of the candidate of pedagogical sciences. Kyiv, Ukraine.
7. Madzihon, Vasyly, Levchenko, Hryhoriy (2004). Tkachenko Ivan Hurovych [Tkachenko Ivan Gurovich]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity*, № 3, 3–5.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САДОВИЙ Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничих наук та методик їхнього навчання, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Центральноукраїнського

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та методики навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SADOVYI Mykola Ilich – doctor of pedagogical sciences, professor, manager of department of theory and method of technological preparation, labour and safety of vital

functions protection, professor of department of physics and method of its teaching of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: theory and methodology of teaching.

Дата надходження рукопису 20.04.2019р.

УДК 37.091.4Тамм

САДОВИЙ Микола Ілліч –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та життєдіяльності

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID ID 0000-0001-6582-6506

e-mail: smikdpu@i.ua

ПРОЦЕНКО Євгеній Анатолійович –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка, практичний психолог комунального закладу»

Глинське навчально-виховне об'єднання

«Загальноосвітня школа I-III ступенів-дошкільний навчальний заклад»

Світловодської районної ради Кіровоградської області

ORCID ID 0000-0003-0097-1352

e-mail: evgeniyprotsenkoasp@gmail.com

ДОНЕЦЬ Наталія Володимирівна –

вчитель фізики Комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання I-III ступенів

«Науковий ліцей Міської ради міста Кропивницького Кіровоградської області»

ORCID ID 0000-0002-0989-531X

e-mail: NataDonatan@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ І.Є. ТАММА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Національна освіта України нині зазнає систематичних змін. Так у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року одним із головних стратегічних напрямків розвитку держави визначено завдання щодо «підготовки та виховання педагогічних кадрів, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, власного творчого безперервного професійного зростання» [2].

Основні засади підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці розкрито в Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття та Концепції національного виховання [2; 3].

З педагогічної точки зору цінними є інноваційні підходи які складають науково-педагогічну систему І.Є. Тамма в частині організації та забезпечення підготовки висококваліфікованих компетентних наукових фахівців, які і в наш час не втратили своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою вивчення науково-педагогічної системи І.Є. Тамма працювали в Україні Р.Я. Ріжняк [5], М.І. Садовий [4; 5], О.М. Трифонова [4; 5]. Вони глибоко розкрили багатий потенціал І.Є. Тамма, проте менше описали його інноваційну систему. У Російській Федерації випущено книгу «Воспоминания» товаришів, його аспірантів, родичів [1].

Мета статті : розглянути і проаналізувати особливості інноваційної науково-педагогічної системи І.Є. Тамма, показати важливість, значущість науково-педагогічної спадщини І.Є. Тамма для сучасного етапу розвитку держави, освіти та науки вцілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною особливістю науково-дослідної діяльності І.Є. Тамма є те, що вчений займався і умів на кожному етапі розвитку фізики виділяти найбільш актуальні і найбільш значимі проблеми та брався за їх розв'язання. Він брався за зовсім нові, часом фантастичні проблеми, розробляв концептуальні основи та напрямки їх вирішення, а для наступного технічного етапу їх доробок передавав іншим вченим. І.Є. Тамм відносився до